

Uit: *Hyperions Schicksalslied* van Friedrich Hölderlin (1770-1843)
Vertaling Ad den Besten, *Friedrich Holderlin. Gedichten*, Baarn, 1988

**Doch uns ist gegeben,
Auf keiner Stätte zu ruhn,
Es schwinden, es fallen
Die leidenden Menschen
Blindlings von einer
Stunden zur andern,
Wie Wasser von Klippe
Zu Klippe geworfen,
Jahr lang ins Ungewisse hinab.**

**Maar ons is beschoren,
te rusten nergens en nooit,
zo glijden, zo storten
de lijdende mensen
blindelings van d'ene
stonde in d'andere,
als water van rotsklip
tot rotsklip geworpen,
In 't ongewisse jarenlang neer.**

Inleiding

In lorkenhouten kistjes vol verborgen iriserend licht rusten zij, de wonderlijke, de schuchtere schilderijen, impressies geïnspireerd op het meesterlijke *Schicksalslied* (1798) van de Duitse romanticus en poëet Friedrich Hölderlin, waarvan u zojuist het slot hoorde. Verstild en in duisternis gehuld wachten zij daar om tot leven te worden gewekt, en wel door u, stille toeschouwer -geachte genodigde-, door u te worden aangeraakt met uw aftastende en zoekende oog. Eenmaal aan het daglicht prijsgegeven zullen zij –de schilderijen- gesteund door uw herinnering aan de scheppende genius, nieuwe en even onverwachte werelden aan uw blik ontvouwen.

Onvermoed betreedt u een bruin gekleurd en schijnbaar duister universum, dat langs wegen van diafane schittering opgloeit in visionaire openbaring. Een openbaring, die wars van het gewone, wars van het reeds bekende, dankzij haar onafhankelijke karakter, uw weg zal plaveien om ten slotte de wereld te doordringen van zijn gelauwerde schepper, die ons allen deze namiddag heeft uitgenodigd.

U in de hoedanigheid van waakzaam en ‘denkend’ kijker, mij in de rol van opener van deze expositie. Ik prijs mij dan ook gelukkig, en ben Henk, en door hem de Duitse dichter, dankbaar vorm te mogen geven aan deze taak die mij is toevertrouwd.

Echter, zoals met veel in dit ondermaanse het geval is, zal ik dit doen *Ins Ungewisse hinab*, waarmee ik, dames en heren, refereer aan de titel (overigens de enige, zoals u zult bemerken) van deze tentoonstelling, de titel die is ontleend aan het Schicksalslied, dat omwille van zijn grootse melancholische kracht, velen in heden en verleden –ook Henk- heeft geïnspireerd.

Welaan, geachte dames en heren, ik zal om die reden een poging wagen!

I

Hoe geheimzinnig deed een eerste kennismaking met het werk van onze schilder zich voor, toen hij mij in zijn even geheimzinnig atelier rondleidde langs rekken, vol getast,

met kistjes van welriekende houtsoorten, die vermengd met het aroma van teken- en schildermaterialen een bijna nostalgisch parfum aan mijn reukvermogen ontlokte. Hoe magisch was vervolgens het moment waarop Henk één der kistjes opende om een beschermend en maagdelijk wit papier te ‘ontvouwen’, waarna een kleine donkere paneelschildering uit de diepte van het kistje werd opgelicht. ‘Opgelicht’ -dames en heren- in tweeledige betekenis: het letterlijke *naar boven halen* enerzijds; het door het invallende licht *tot leven laten komen* anderzijds. Dit opdiepen riep verschillende herinneringen op, dat wil zeggen: een herinnering die met het sacrale verband houdt en één die appelleert aan het theater. Geheimzinnig tot in de kern; deze tweeledige geheimzinnigheid nu behoeft enige uitleg.

De functie van het kistje vertoonde (en vertoont met voortduring) gelijkenis met het oudtestamentische *tabernaculum* (de tent); het zojuist genoemde witte papier op zijn beurt zag er uit als een soort *velum* (of gordijn), dat eenmaal opzij geschoven, het diepst denkbare geheim, in dit geval de afbeelding op het paneel, onthulde. Of- voor degenen onder u die deze sacrale gelijkenis niet onmiddellijk menen te herkennen, het deksel van het kistje liet een overeenkomst vermoeden met de zwaar fluwelen voorhang van een *bühne*, de voorhang die na langzame opening vaak een wonderbaarlijk toneelbeeld prijsgeeft, waarin marionettenpoppen bewegen, gedirigeerd door een mensenhand. In het geval van de panelen zijn het mensfiguren die bestaan in het geschilderde licht.

Met andere woorden: de kistjes herbergen ieder een eigen wereld, waarvan de inhoud bovendien op het deksel met een vluchtige schets is aangekondigd. Deze visuele aankondiging, zo althans heb ik het toen in het atelier ervaren, liet vervolgens de verbazing over wat het kistje herbergt nog groter zijn. Picturale wonderen geraakten zo één voor één onthuld.

In de prachtige ruimte van deze galerie is zij -die onthulling- nu voor u door de exposant bij voorbaat in gereedheid gebracht; de hier geëxposeerde panelen aan de helder witte wanden confronteren u met de finale voltooiing van een eerder ingezette langzame onthulling. Zoals u ziet zijn hier her en der kistjes opgesteld, waarin ooit de “schuchtere knoppen, eeuwig rijpend...” rustig op hun openbaring wachtten (Schicksalslied, vers 2).

II

Wat nu wordt er onthuld, zo kunnen we ons afvragen? Zonneklaar en bijna in één oogopslag laten de monochrome panelen mensfiguren zien die zich bevinden in een vaak ondefinieerbare omgeving. Zij verkeren alleen of met anderen; zij lijken bevroren in de tijd of voeren handelingen uit. Zij doemen vaak letterlijk op uit de donkerte, aangeraakt soms door al dan niet helder licht. Naast hetgeen wij met eigen ogen menen te zien, zijn wij misschien geneigd ons heil, ons houvast te zoeken in het woord, in een *verklarende titel*, waarvan bij nader inzien geen sprake is. Enige aanwijzing vormt de ‘Hölderliniaanse’ versregel, die de leidraad is van de inhoud van deze tentoonstelling.

Aldus ongebonden menen wij nu vrijelijk te mogen associëren in de hoop onze zoektocht naar betekenissen met goed gevolg te kunnen voltooien.

Vrijelijk, althans zo lijkt het te zijn, zetten wij stap na stap, op weg naar een ‘begrijpen’. Hoopvol op weg ook, om een ‘ontdekking’ te doen. De schilder heeft zijn kijker -u dus- teruggeworpen op zichzelf, en heeft hem enigszins verweesd achtergelaten. Maar tegelijkertijd heeft hij ons zijn wetten en de wetmatigheden in het werk ‘voorgeschilderd’, of zo u wilt: ‘voorgezegd’. Hij staat het ons niet toe vrijblijvend te interpreteren van wat wij menen te zien in zijn werk.

Twee redenen minstens liggen hieraan ten grondslag. De eerste reden heeft betrekking op de ‘wetten’ van de schilderkunst en de tweede heeft betrekking op de inhoud van Hölderlin’s “ins Ungewisse hinab”.

Laat ik met de **eerste** beginnen.

De vinding van de ‘eigen wetmatigheid’, in het Duits *Eigengesetzlichkeit* geheten, -zoals onder woorden gebracht door de Duitse historicus en denker over (beeldende) kunst, Max Weber (1864-1920) - doet bij eerste kennismaking met de hier getoonde panelen opgeld. Weber’s definitie benadrukt enerzijds de zoektocht naar een –beeldende- taal waarbij onder andere vorm, kleur en ritme worden onderscheiden. Zij vormen de bouwstenen voor een weloverwogen compositie; zij maken deel uit van de syntaxis van de taal van de schilder. Hebben wij eenmaal die ‘eigen wetmatigheid’ ontdekt, dan kunnen wij met behulp van deze taal een eerste betekenislaag herkennen.

Daarnaast laat toepassing van de eigen wetmatigheid het toe de *veelvormigheid* van de geschilderde werkelijkheid en daarmee de inhoudelijke complexiteit ervan te onderscheiden en zelfs te herkennen. Weber hield daarbij een pleidooi voor een (zelf)verkenning van de subjectiviteit. En het moet gezegd, in het geval van de hier getoonde schilderijen gaat het zowel over de (zelf)verkenning zoals de schilder die heeft gedaan, evenals die van de kijker met de wens om de panelen te verstaan. Via de eerste gelaagdheid van wetmatige betekenissen bereiken wij een tweede, een derde misschien. Taal en syntaxis voeren ons vervolgens naar de eigen wetmatigheid die de geschilderde betekenislaag ten slotte definieert.

III

Uit de vormen, kleuren en ritmes, maar ook uit het sprekende licht ontvouwt zich uiteindelijk de wonderlijke betekenis die door de schilder aan zijn panelen is toevertrouwd. En daarom is de inhoud ervan dwingend. Daarom zijn wij uitgenodigd om een poging te doen de wetmatigheden waarvan zij getuigen, thuis te brengen en te accepteren. Daarom, geliefde genodigden, is het kijken en verstaan van de panelen hier geen vrijblijvende bezigheid.

Tijdens het gesprek in het atelier heb ik begrepen -en nu kom ik toe aan de **tweede redenen**

die direct in verband gebracht moet worden met de keuze voor de dichtregel van Hölderlin, “ins Ungewisse hinab”- dus heb ik begrepen welke gelaagdheid de schilder heeft willen nastreven.

De naar zichzelf verwijzende wetten van het schilderen, van het gebruikte materiaal, van de *metamorfose* van de verf in een inhoudelijke betekenis laten ons in het bijzonder iets van des schilders *bespiegelingen* over de menselijke existentie zien. Hierin spelen karakterisering en als *kwetsbaarheid* en *afhankelijkheid* een rol. En gaat het ook over *macht* en *machteloosheid*, over *geweld* en *onderworpenheid*. Over *prilheid* en *ervarenheid*. Over *eenzaamheid* en *geborgenschap*. Over de lijdende mens die zich in alles onderscheidt van de goden. Het geheel van de *condition humaine* (het menselijk tekort), geïnspireerd door Hölderlin, is in deze *bespiegelingen* aangeraakt.

De geschilderde verscheidenheid ervan laat ons getuige zijn van een zeker wantrouwen van de schilder tegenover het handelen van de mens. Van de ‘wetende’ mens die in het gunstigste geval *bewust* het kwetsbare in bescherming neemt; de ‘wetende’ mens die in het slechtst denkbare geval het kwetsbare onderwerpt aan zijn ongebreidelde macht en gezag.

Bovendien: enerzijds gaat het over de ‘wetende’ mens die zijn masker afwerpt. Anderzijds over de ‘wetende mens’ die zich een masker aanmeet, het masker waarmee hij zich op gelijke hoogte van de goden waant, en hierdoor het noodlot over zich afroept.

In wezen wordt in deze panelen een tip van de sluier opgetild, waardoor ons iets wordt getoond van een *ongewisse lotsbestemming*, maar ook van het *onberekenbare* van het menselijke handelen; het menselijke handelen dat in deze werken in gecondenseerde, geschilderde vorm betekenis heeft gekregen.

Slot

Al deze hoedanigheden en karakterisering en tonen zich in de verf die met grote trefzekerheid op de panelen is aangebracht. Weber’s filosofisch gemotiveerde intrinsieke wetten en wetmatigheden, die ten grondslag liggen aan beheersing van het ambacht – lees: schilderkunst- en verbeelding dwingen ons toeschouwers, kennis te nemen van het geschilderde, uit meerdere lagen bestaande ‘Duijniaanse’ universum.

Dit is echter geen universum waaruit een algehele afwijzing van de menselijke existentie blijkt. Het is geen universum waaruit slechts melancholie en somberte over de mens afleesbaar is, maar één die het kwetsbare geheim van het menselijk tekort uit het gewraakte *tabernaculum* tevoorschijn haalt. Dat tevens het geheim uit de heilige tent van de toegedekte werkelijkheid sleurt. Ons weghaalt ook van de dubbelhartige betovering die de eerder genoemde marionettenpoppen hebben laten zien in hun theater. Echter zonder de nare bijmaak die meestal gepaard gaat met de onthulling van genadeloze naaktheid. Ik meen dat het geschilderde universum van Henk ons eerder ietwat koestert en ons in bescherming neemt dankzij zijn breekbare poëzie. Poëzie die bemiddelt in de evidente gewaarwording van het ‘Ungewisse’.

Tot slot, dierbare genodigden, het is voorspelbaar dat na afloop van deze expositie de panelen opnieuw zullen worden ingepakt; zij worden dan weer prijsgegeven aan het duister van de stapels welriekende lorkenhouten kistjes. In de nabije en verre toekomst zal het spel van ver- en onthulling afwisselend plaatsgrijpen. Nu, op dit moment, in het heden, verdienen deze werelden, accenten in een kosmos van stille bewogenheid, vanuit de stilte, onze primaire aandacht.

Zij, de panelen, vormen kost voor de contemplatieve kijker, voor u! Zij roepen vragen op! Zij hebben ons behoed voor al te grote vanzelfsprekendheid. Laten we om die reden aanstonds ten volle het terrein betreden van de geschilderde breekbaarheid van de *condition humaine*; op intense wijze en onontkoombaar vormgegeven met licht en poëzie!

Dank, waarde Henk voor jouw verontrustende en tevens tot ontroering stemmende universum.

Tijn Vaes, tekst t.g.v. de opening van de tentoonstelling met de titel *Ins Ungewisse hinab*, schilderijen van Henk Duijn op 13 mei 2012. Luycks Gallery, Tilburg.

PAGE

PAGE 4